

Hafenschér Károly

Quo vadis Hungaria Lutherana — in sacra liturgia?

Trajtler Gábor 75. születésnapja kapcsán nem csupán az egyházzene lehet fontos téma, hanem a liturgia is. Trajtler Gábor úgy végezte és végzi szolgálatát, hogy komolyan vette, sőt élte kettős hivatását: orgonaművész-lelkész.¹ Személyében példát ad nekünk arra, hogy a szent zene és az istentiszteleti élet minden része, minden megnyilvánulása szervesen összetartozik. Ezért úgy kell most gondolkodnunk a Magyarországi Evangélikus Egyház liturgikus életének jelenéről és harcok közt formálódó jövőjéről, hogy mindig egységben tudjuk az Isten igéjének kétféle megnyilvánulási módját: a nyelvi és a zenei formát.

Hafenschér Károly evangélikus lelkész a Magyarországi Evangélikus Egyház országos irodavezetője, a Liturgiai és Ágendaszerkesztő Bizottság elnöke.

A Magyarországon élő evangélikusság — hasonlóan a történelmi testvéregyházakhoz — a XX. század elejétől fogva a liturgikus megújulás formájában is kereste önazonosságát. Egyházunkban is alapos felmérésre került sor, amelyből kiderült, mennyire eltértünk közös keresztény örökségünkötől, de a lutheri hagyománytól is.

Az istentisztelet formájában, felépítésében, dramaturgiájában olyannyira elszegényedett, hogy csupán az ígértetés hordozta az evangélikus karaktert — az azonban részben személyfüggő, részben pedig ki van téve a mindenkori teológiai irányzatok befolyásának. Liturgiáról már többnyire nem is beszélhettünk, kivéve ott, ahol a helyi tradíció sajátos színezetet hordozott és őrzött meg.

Részben a század eleji felmérés helyzetrögzítése és -meghatározása, részben pedig az annak nyomán elindult útkeresés adta a liturgikus megújulás első lökéseit. Ehhez párosult az az egész Európában lezajló újreformátori mozgalom, amely a század kérdéseire való válaszkérés közben visszanyúl a reformáció egyetemes és helyi, hazánkban magyar kincseire.

Ez a folyamat azután átjárta az egész huszadik századot, amelynek két nagy kristályosodási pontja volt liturgikus szempontból: a Raffay-ágennda 1936-ban, majd a Próhle Ágennda 1963-ban. Természetesen mindkettő előzményeként és következményeként sok nevet és folyamatot megemlíthetnénk, mégis ezekben figyelhető meg az a két lépés, amely már kijelöl egy utat.

Mai kérdéseink: folytatódik-e ez az út, tesz-e egyházunk ezen az úton újabb lépéseket, vagy megérkezettnek tudja magát, lesz-e újabb út, amely párhuzamosan fut az eddigivel, esetleg útelágazáshoz vezet? Ezen a kérdés-soron kell elgondolkodnia minden evangélikus hívőnek, hiszen a döntést —nem mindig

¹ Trajtler Gábor szerteágazó szolgálatának „repülőgép-anyahajója” döntő részben a Deák téri evangélikus templom volt, ahol eleinte lelkészként orgonált, majd orgonistaként lelkészkedett. A kettő —bármerre is tolódott éppen a hangsúly— élményem és megítélésem szerint elválaszthatatlanul összetartozott.

könnyű demokratikus szokásaink szerint— együtt kell kiérlelni. Erre a kérdéssorra kell válaszolnia a szakértőknek, a Liturgiai Bizottságnak, legvégül pedig —döntést hozó módon— a püspököknek.

Az evangélikus olvasó ilyen megközelítésben olvassa az iméntieket és az itt következőket, a nem evangélikusok pedig (néha így oszlik ketté a világ...), akik jelen soraimban egy szubjektív, de talán nem valóság-távoli képet kapnak, együttgondolkodásukkal és együttes imádságukkal tudnak enyhíteni az útkeresők gyötrelmein!

Folytatódik-e ez az út?

Az első kérdésre hármias válasz adható: teológiailag indokolt, gyakorlatilag kívánatos, a fogadtatás oldalán részben megkérdőjelezett.

a) Teológiailag indokolt a megkezdett út folytatása.

Teológiailag nézve mi volt az utat elkezdők célkitűzése? Egyértelműen az, hogy az evangélikus istentiszteletben tisztán és világosan megnyilvánuljon: az istentisztelet elsősorban az Isten liturgiája, azaz ő a cselekvő, ő a megszólaló, ő a közeledő, s erre az isteni megkeresésre válaszol a gyülekezet a maga tevékenységével. Ezért az igeközpontúságban, a szentségek megfelelő megjelenésében, a liturgikus eseményekben, a verbális és nonverbális kommunikációban teret kell adni Isten számunkra objektív megjelenésének. A liturgia objektivitása jelenthet olyan biztosítékot, amely segít a sokszor vallási individualizmus formájában megjelenő szubjektivitás veszélyét kiküszöbölni. Az evangélikus istentisztelet titka és lényege a „*gratia praeveniens*”, az elénkbe jövő kegyelem meghirdetése és megvalósulni engedése: azaz, hogy a liturgia formáiban olyan medret biztosítsunk, amely nem gátolja az Isten cselekvő jóságának és szeretetének megvalósulását, a teremtés-megváltás-megszentelés tényleges megvalósulását. Az emberi oldalról válasz-funkcióként működő cselekvés pedig —ehhez kell a liturgiának segítséget biztosítania— hadd maradjon tudatos, szervezett válasz Isten megjelenésére, köztünk és bennünk végzett szolgálatára!

A liturgia megújításának útját elkezdő, a XX. század elején az egyház istentiszteleti életéért és azon keresztül egész megújulásáért fáradozó embereknek és csoportoknak egyértelmű meglátásuk és annak alapján döntésük volt, hogy ezt az istentisztelet-szemléletet és -gyakorlatot úgy lehet elérni, ha visszanyúlnak a közös keresztény gyökerekhez és a reformáció liturgikus gondolkodásához.

Ezen a gondolatvágányon haladva tehát egyértelmű, hogy teológiailag indokolt a megkezdett út folytatása. Egyben tudatosítani kell a mindenkori liturgiaalakítóknak és liturgusoknak nemcsak azt, hogy ez volt és ez most is a kiindulási pont, hanem azt is, hogy ez az a mérce, amelyen ellenőrizni lehet

minden kor munkásságát és gyakorlatát. Nem az a kérdés, hogy lehet-e változtatni, hanem az, hogy az egyház hitét valamilyen módon megjelenítő újrafogalmazás helyes alapokról indul-e, és következetesen az eredeti elgondolást és célkitűzést megvalósítva éri-e el célját.

Evangélikus identitásunk —egy bizonytalan identitásokkal működő korban— akkor lesz erős, sőt akkor erősödhet meg, ha az istentiszteletben is a „Deus in actu” tényét tudomásul véve, annak megvalósulási formáit figyelve szervezi a Krisztusban adott Isten-találkozást, és arra hajlandó egyszerre keresetlen és szervezett formában felelni.

b) Gyakorlatilag kívánatos a megkezdett út folytatása.

Az az út, amely a XX. században két jelentős mérföldkövet érintett és közben jó néhány fontos eseménysoron vezetett keresztül, nem egyszerűen egy adott kor újrafogalmazó és aktualizáló tevékenysége volt, hanem egy kincseket visszaszerző, értékeket újra napvilágra hozó folyamat. Amit a huszadik század elején a felmérések, tényfeltárások elindítottak, amit ezután a reformátori út újramegtalálásának csírázási éveit jelentettek, amit Raffay Sándor neve alatt összegyűjtöttek, amit a nagy ellenállással szemben bevezettek és továbbcsiszoltak, amit a második világháború után sok külső és belső hatást összeérlelve vágyként, majd korlátozott mozgásterű egyházi életünkben mégis kiterjedt körben végzett munkaként Pröhle Károly összefoglalásában megformáztak, az egymáshoz kapcsolódó állomásokat jelentett. Bármelyiket emelnénk ki ebből a sorból, hiányoznának mint a logika szükséges láncszeme. Nem képzelhető el a Raffay-féle anyag az azt megelőző, alapvetést jelentő körkérdés, összegzés, útkeresés nélkül. Nem képzelhető el a Pröhle-ágenda Raffay-ágenda nélkül vagy Jánossy Lajos, Ittész Mihály, Schulek Tibor nélkül (és még sorolhatnám a meghatározó személyiségeket), vagy a XX. század közepének próbálkozásai nélkül.²

Ha az eredeti célkitűzést és a folyamatot a maga állomásaival együtt látjuk, akkor azt kell megállapítanunk, hogy nem értünk el még a vágyott célhoz, és a folyamat nem tekinthető lezártnak. Természetes, hogy az egyház állandóságában, a liturgia állandóságában biztonságot érző egyháztagok és az istentisztelet belső teológiai összefüggésével, a liturgia dramaturgiájának teljességével mélyebben nem foglalkozó szolgálattevők nem érzékelik, vagy inkább fogadják el a jelen hiányosságait, töredékes voltát, mintsem belefogjanak a változtatás nem mindig kényelmes, nemegyszer fáradságos munkájába. Mindazok azonban, akik megérik a liturgia objektivitásának erejét, a gazdagabb keretek között zajló Isten-találkozás tüzeit, teljesebb Isten-ember párbeszédet felkínáló lehetőségeit, azok készek a következő, nem mindig egyszerű feladatra.

² Külön is érdekes volna kifejteni, hogy hogyan hatottak mindeerre a református egyházban végbemenő folyamatok.

Így gyakorlatilag nézve is kívánatos az út folytatása, hiszen a félbemaradt út nem csupán illogikus, hanem igénytelenséget szül és nem él a teljesedő gazdagság lehetőségével.

c) Az út folytatása a fogadtatás oldaláról részben megkérdőjelezett

Már az iménti gondolat sorban is jeleztem annak a rétegnek a létét, amely elzárkózik a liturgiai reformtól.³ Elsősorban gyakorlati okokból,⁴ másodsorban valamiféle sajátosan értelmezett hagyománytiszteletből,⁵ harmadsorban pedig bizonyos teológiai vagy teológiaiainak tűnő megfontolásokból⁶ kérdőjelezi meg az út irányát vagy folytatását. A jelen sorok írója meg van arról győződve, hogy ez a hangos kisebbség. S akkor is, ha nem beszélhetünk döntő többségről a támogatók táborában, nem szabad felednünk, hogy a liturgikus kultúra művelése, a megfelelő előkészítés, a tudatos és rendszeres tanítás, a jó pedagógiai módszerekkel való gyakorlás elvetheti a magot, amely esetleg évek, évtizedek múltán hozza meg a maga termését.

Véleményem szerint külön részdiszciplínának kellene foglalkoznia a liturgián belül a recepcióval. E témakörnek oly sok területet felölelő vonatkozása van, hogy azt csak önálló kutatások, alapos vizsgálatok mutathatják be. Nem elhanyagolható az érzelmi vonatkozás, a neveltetés-megszokás kérdése, magatartástudományi viszonyok sora, az egyházi és egyházpolitikai szempont, a kommunikációs készség szűk vagy tág keresztmetszete, a társadalmi, szellemi és kulturális összefüggés (és még folytathatnám a sort).

Fontos, hogy a liturgiareform meghatározó szereplői és a részletek megmunkálói egyaránt figyeljenek a befogadói oldalra. Nem könnyű feladat ez, hiszen a mérhetőség éppen úgy kérdés, mint a különböző jelzések rangsorolása. A befogadás oldaláról érkező jelzések mérlegelése bizonyos elsőbbségi rend felállítását követeli, ahol nagyon tudatosan végiggondolandó a teológiai, érzelmi és gyakorlati vélemények megfelelő súlyú feldolgozása.

³ Ennek felmérése még nem történt meg tárgyilagosan, csupán egy-két olyan közvetítőn keresztül, amelyben vita alakult ki az újabb rendek próbája kapcsán. Ilyenek az Evangélikus Élet olvasói rovata, az evangélikus elektronikus levelezőlista, néhány fórum, és a néhány országos esemény kapcsán kialakult levelezés.

⁴ A változtatás fásasztó tanulással, tennivalókkal jár, amelyekre bizonyos rétegeket képtelenség tartanak.

⁵ Viszonylag széles körben —természetesen megfelelő ismeretek hiányában— meg vannak győződve arról, hogy a jelenlegi énekvesser istentiszteleti rend évszázados, kiforrott hagyománya a világ evangélikusságának.

⁶ A gyónás és az úrvacsora elválaszthatatlan összetartozása, a papi szolgálat és az egyetemes papság elvének összemosása, bizonyos fordulatok római katolikusnak tűnő jellege stb.

Tesz-e egyházunk ezen a megkezdett úton újabb lépéseket, vagy megérkezettnek tudja magát?

A második kérdésre a válasz egyértelmű: tesz lépéseket, amit nem csupán az ágendareform elindítása, de az önkéntelen változtatás igénye is jelez. Nézzük mindkettőt!

a) Ágendareform

Egyházunkban eleinte a téma iránt érdeklődő, a liturgia ügye iránt elkötelezett lelkészek kezdték megfogalmazni azt az egyházvezetésben is visszhangra találó gondolatot, hogy az 1963/86-os Ágenda kiegészítésre, javításra, revízióra szorul.

Kiegészítésre, hiszen készítésének idején egy sor olyan szolgálat hiányzott az egyház gyakorlatából, amely az 1989-es rendszerváltozás utáni lehetőségek között már szerepelt, s amellyel részben külső kihívás, részben belső elhatározás miatt élt (iskolai szolgálatok, új szolgálati ágba lépők beiktatása, társadalmi események egyházi alkalmai, ökumenikus találkozások stb.).

Javításra, hiszen —elsősorban a megszövegezésében— voltak olyan pontok, amelyek nyelvi, társadalmi vagy politikai vonatkozásukban korhoz kötöttek, ezért az új helyzetben új fogalmazásra volt szükség.

Revízióra, hiszen a néhány évtizedes használat teológiai és gyakorlati tapasztalatokat hozott, s ezek számbavétele a „következő lépésnél” elkerülhetetlen.

E felvetés és az azt követő tudatos előrettekintés hozta, hogy a rendszerváltozást követően a Magyarországi Evangélikus Egyház Országos Közgyűlése 1996-ban létrehozta az önálló Ágendaszerkesztő és Liturgiai Bizottságot.⁷ Ez a közösség püspökökből, teológiai tanárokból, egyházzeneészekből, gyakorló lelkészekből állt. A munka összefogásával a jelen sorok íróját bízták meg.

A bizottság azóta folyamatosan tevékenykedik állandó maggal és némi bővüléssel. A munkálatok az első szakaszban havonként egynapos üléssel, a későbbi szakaszban pedig többnyire negyedévenkénti háromnapos clausurával folytak. Az alapfeladat fent jelzett mindhárom területével foglalkoztak, természetesen elsőbbséget élvezett az ún. főistentiszteleti rend újragondolása.

b) Az önkéntelen változtatások igénykifejező volta

Az evangélikus egyházban az elmúlt évtizedekben megtapasztalható valamiféle önkéntelen istentiszteletirend-revízió. Egyes lelkészek részben helyi hagyományokra hivatkozva, részben a liturgia hangulatosabbá tétele érdekében, részben félreértett szabadság, változatosság és rugalmasság okán változtatnak az istentisztelet szövegezésén, sőt felépítésén.⁸

⁷ Ez korábban az Egyházzenei Bizottság munkacsoportja ill. tulajdonképpeni albizottsága volt.

⁸ Bizonyára az is közrejátszik ebben, hogy a vasárnapi istentiszteleti rendeken kívül az agenda egyetlen rendet („Mindennapi istentiszteletek rendje”) tartalmaz, s a különleges, egyedi alkal-

— A szövegezés területén elsősorban a bővítmények sorával találkozhatunk. A legtragikusabbak azok, ahol a jézusi mondatok formáltatnak a liturgus saját képére és stílusára. Igen elgondolkodtató a tömörebb liturgikus szövegek —pl. kollektá-imádságok— „fellazítása”. Ezek azonban nemhogy stílusromláshoz, de tartalmi elsekélyesedéshez vezetnek. Megemlítendő az objektív hangvétellű liturgikus mondatok közvetlen hangvétellűvé tételének kísérlete. Az ilyennel próbálkozók is többnyire magukhoz rontják a szövegeket. Nem szabad azonban felednünk, hogy ezeknek a változtatásoknak a háttérében változtatási igény fogalmazódik meg. Jelzés arra, hogy szükséges az anyaggal foglalkozni.

— A felépítésben való változtatás jobb esetben teológiai megfontolású, bizonyos esetekben azonban a rövidítés és egyszerűsítés igényéből adódik. Ez utóbbiak nemegyszer kulcsfontosságú részek elhagyását jelentik.⁹ Adiaophon, mégis sokakat foglalkoztat a hirdetés áthelyezése a jelenlegi, igehirdetést követő helyről az istentisztelet legelejére vagy legvégére. A teológiai megfontolásúak közül a legérdekesebb a gyónás és az úrvacsora elválasztása és önkényes elképzelés szerinti áthelyezése. Több mint egy tucat gyülekezetben tapasztaltam ennek különböző változatait — többnyire egy vagy több ponton „bicegős” megoldással.

A sommás válasz tehát a második nagy kérdésre, hogy az úton egyházunk az ágendareform keretei közepette lép tovább, s ez a szakmai megalapozottságon túl a spontán változtatási igényekből is fakad, amelyek jelzik: nem érkeztünk a folyamat végére.

Lesz-e újabb út, amely párhuzamosan fut az eddigivel, netán útelágazáshoz vezet?

A harmadik kérdésre adandó válasz egyetlen további kérdéssel egészül ki: létezhet-e más, újabb út?

Az országot járva, a legkülönbözőbb fórumokon beszélgetéseket vezetve, egyéni és csoportos véleményekkel összeütközve kiderül, hogy egy megfoghatatlan, titokzatos vágy él sokakban a „modern liturgia” után. Tárgyszerű visszakérdezés esetén azonban sohasem érkezik tárgyszerű válasz, csak nagyvonalú sejtések, pontosan meg nem ragadható érzések, homályos elképzelések. Amikor azután az ilyen beszélgetések során előkerül az egyház liturgiájának két (vagy több) ezer éves, kikristályosodott tartalma, letisztult formavilága, kipróbált és időtálló szövegezése, akkor az emberek elgondolkodnak azon: lehet-e, szabad-e a kétezres éves kincset felrúgva, az igazgyöngyöket bizsura

makra nem nyújt segítséget. Az ilyen alkalmakon való szabados liturgiakezelés azután kihát, átragad a többi vasárnapi és ünnepi istentiszteletre is. Megítélésem szerint azonban ez csak egy kis töredéke a liturgia szövegét és rendjét érintő romlások okainak.

⁹ A prefáció, a Sanctus, az epiklézis elhagyása ilyen. Sajnos tanúja voltam a legszélsőségesebb esetnek is, amikor az úrvacsora szerzési igéi kimaradtak.

váltva „modern liturgia” után áhítozni. Amikor pedig kiderül az, hogy a másfélezer éves liturgikus szövegek frissebben hatnak, mint a mai korhoz alkalmazkodni próbáló megfogalmazások, akkor az is kiderül: mennyire viszonylagos fogalom a modernség, s mennyire mást takar a „korszerű liturgia” gondolata, mint amit elképzelnek.

A liturgikus reform ezért csak úgy felelhet a kor kihívásaira, ha nem feledkezik meg az eddig felhalmozott kincsekről, ha figyel a bizonyágtevők fellelgére¹⁰ és visszahozza, majd letisztogatja az elfelejtett örökséget. A tradíció és a jelen hitvallása együtt adhatja meg az istentisztelet élő voltát.

Tapasztalat az is, hogy nem egy nagy újítás valójában a korábbi kincsek újrendezését, újrafelhasználását, időszerűvé tételét hozta.¹¹

Ki kell hát mondani, hogy nem várható gyökeresen új út kialakulása. A nyugati egyházban, az európai gyakorlat és szokások összefüggésében az Isten-találkozás kerete az a liturgiai hagyomány, amely a keresztnység kétezer éves kincseire építve, igényes és komoly munka által időszerűvé válva tud az egész egyházba tagozódni, állandó és mindig megújuló lenni.

Ezért nem lehet számítani döntően új útra vagy jelentős útelágazásra. A meglévő kincsek adhatják —helyi értékekkel kiegészülve— istentiszteletünk tartalmát és vázát. Az ezekről való lemondás azonban nem csupán puritaniz-mushoz, hanem elsekélyesedéshez vezethet.

Az igazán izgalmas kérdés éppen ezért az, hogy tudjuk-e ezeket a kincseket közel vinni az emberekhez, Isten népéhez. Képes-e az egyház tanítványok közösségévé válni, ahol tanulják, újra értékelik és újraértékelik a vagyont, az egyre gazdagodó liturgikus örökséget. Ahol nem az „egyszerhasználatos liturgia” a természetes, hanem az örök liturgia részeként zajlik az aktuális, korhoz és emberekhez kötött istentisztelet.

A Magyarországi Evangélikus Egyház léte függ attól, hogy meg tud-e újulni istentiszteleti életében, hisz ez nem formai változást jelent a kultusz szintjén, hanem az evangéliumi identitás komolyan vételét és életté váltását.

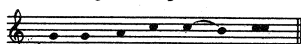
Sienkiewicz regénye szerint a Rómából menekülő Péter szembetalálkozott Urával, a tanítványaiért újra meghalni kész Jézussal. „Quo vadis, Domine?” — hangzott a kérdés. „Merre tart a magyar evangélikusság?” — kérdezik kívülről, kérdezzük önmagunktól. Csak akkor lesz helyes válasz a kérdésre, ha figyelünk arra, hogy az Úr merre tart. Hiszem, hogy mindig a gazdagabb Isten-találkozás felé. Az Atyai ház felé. Ez a liturgia igazi mércéje, ez a liturgikus reform ellenőrzőpontja: segít-e az egyháznak abban, hogy ott legyen a nagy randevún? Az istentalálkozások történelme kijelölte azt az utat, amelyet —hiszem— mi is folytathatunk.

¹⁰ Zsidókhoz írt levél 11.

¹¹ Lásd a Finnországból induló, de Nyugat-Európában egyre inkább elterjedő ún. Thomas-Messe-t!

Auf die Evangelienlesung antwortet die

Gemeinde:

Lob sei dir, o Chri - ste.

oder:

Lob sei dir, o Chri - ste.

oder:

Lob sei dir, o Chri - ste.

Hauptlied (Lied der Woche bzw. des Tages oder Glaubenslied).

Predigt.

Predigtlid.

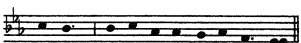
Abkündigungen mit anschließendem Liedvers. An die Stelle dieses Liedverses tritt gegebenenfalls eine im Gottesdienst zu vollziehende Tauf- oder Trauhandlung mit besonderer Ordnung.

Hauptgebet. Wenn keine Abendmahlsfeier stattfindet, schließt es mit dem Vaterunser ab (Ausführung siehe unten), und es folgen Benedicamus, Segen und Schlußlied.

Wo die Beichthandlung nicht am Anfang des Gottesdienstes gehalten wurde, kann sie hier eingefügt werden.

Glaubenslied (oder Abendmahlslied).

XIV

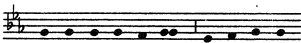
des Herrn! Ho-si-an-na in der Hö - he!

Altkirchlich

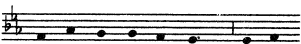
oder:

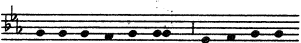
Hei - lig, hei - lig, hei - ligist Gott,

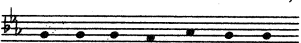
der Her-re Ze-ba-oth. Al-le Lan-de

sind sei-ner Eh-re voll. Ho-si-

an-na in der Hö-he. Ge-lo-bet sei,

der da kommt im Na-men des

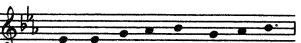

Herren. Ho-si-an-na in der Hö-he!

Die Feier kann nun nach der Form A oder B weitergehen.

A.

Pfarrer: (singt oder spricht) *Vaterunser.*

Denn dein ist das Reich und die Kraft

Gemeinde:

XVI

Danksagungsgebet:

Pfarrer: (singt) Friede sei mit euch.

Gemeinde: A - - - men.

Pfarrer: (singt) Erhebet eure Herzen.

Gemeinde: Wir er-he-ben sie zum Her-ren.

Pfarrer: (singt) Lasset uns Dank sagen dem Herrn, unserm Gotte.

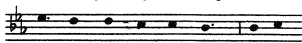
Gemeinde: Das ist wür-dig und recht.

Pfarrer: singt das Präfatiansgebet.

Gemeinde: *Sanctus* (Lied 137).

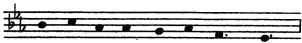
oder: Hei-lig, hei-lig, hei - lig ist un-ser

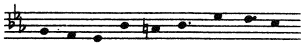
Gott, der Herr Ze-ba-oth! Al-le

Lan-de sind sei-ner Eh-re voll!

Ho-si-an-na in der Hö - he!

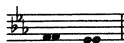

Ge-lobt sei, der da kommt im Na-men

XV

und die Herr-lich-keit in E-wig-keit.

A - men.

(Andere Weise des Vaterunser siehe unter B.)

Pfarrer: (spricht oder singt) *Einssetzungsworte.*

B.

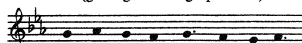
Pfarrer: *Lobgebet* und

Epiklese (Bitte um den Heiligen Geist).

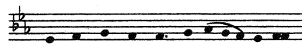
Einssetzungsworte (gesprochen oder gesungen).

Anamnese (Gebet zum Gedächtnis der Heils-taten Christi).

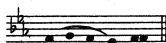
Vaterunser (gesungen oder gesprochen).

Gemeinde: Denn dein ist das Reich und die Kraft

und die Herrlich-keit in E - wigkeit.

A - - men.

Sowohl nach Form A als auch nach Form B geht der Gottesdienst folgendermaßen weiter: Christe, du Lamm Gottes (Lied 138)

Gemeinde:

Austeilung des Abendmahls. (Während der Austeilung können von der Gemeinde oder

XVII